

Міністерство освіти і науки України
Бердянський державний педагогічний університет
кафедра соціальної роботи та інклюзивної освіти

Допущено до захисту

Завідувач кафедру

 Катерина ПЕТРОВСЬКА

«24» листопада 2024 р.

**ПОСТВОЄННА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА
УКРАЇНЦІВ, ЯКІ ПОВЕРТАЮТЬСЯ В УКРАЇНУ З-ЗА КОРДОНУ**

Кваліфікаційна робота магістра

Виконавець: здобувач другого рівня вищої освіти, групи м 22 СР-з

Галузь знань 23 Соціальна робота

Спеціальність 231 Соціальна робота

Освітньо-професійна програма: Поствоєнна соціально-психологічна реабілітація

Наталія СЛУЖАВА

Керівник:

к.пед.н., ст. викладач Анастасія ПОПОВА

Рецензент:

к.пед.н., доцент Наталя ЦИБУЛЯК

Запоріжжя – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ УКРАЇНЦІВ, ЯКІ ПОВЕРТАЮТЬСЯ З-ЗА КОРДОНУ	8
1.1. Загальна характеристика соціально-психологічного портрету українців, які повертаються з-за кордону в контексті їх типових проблем та потреб українців.....	8
1.2. Сутність та напрями соціально-психологічної підтримки українців, які повертаються з-за кордону	13
1.3. Особливості організації соціально-психологічної підтримки громадян України, які повертаються з-за кордону.....	18
Висновки до першого розділу.....	27
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ СВІТОВОГО ДОСВІДУ ПОСТВОЄННОЇ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ГРОМАДЯН, ЯКІ ПОВЕРТАЮТЬСЯ З-ЗА КОРДОНУ	30
2.1. Досвід соціально-психологічної підтримки громадян , які повертаються з-за кордону у країнах, які пережили військові конфлікти	30
2.2. Рекомендації щодо вдосконалення поствоєнної соціально-психологічної підтримки українців, які повертаються з-за кордону в Україну.....	44
Висновки до другого розділу.....	56
ВИСНОВКИ	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	65

ВСТУП

Актуальність дослідження. Поствоєнний період – це час величезних викликів та змін для будь-якого суспільства, яке пережило конфлікт чи війну. Україна, як країна, яка переживає та бореться зі складними наслідками війни, стикається з необхідністю відновлення та реінтеграції своїх громадян, що повертаються з-за кордону. Важливість соціально-психологічної підтримки для цієї категорії осіб не можна недооцінювати, адже вона відіграє ключову роль у їх адаптації та подоланні травматичного досвіду. Сучасні дослідження наслідків переживання травматичних подій свідчать про те, що людина має достатньо ресурсів для успішного подолання труднощів та відновлення власного психологічного здоров'я [66]. Але специфіка травматичного стану полягає в тому, що людина не завжди усвідомлює власні реабілітаційні ресурси, не завжди бачить шляхи виходу з кризового стану. Отже, реабілітаційний потенціал та реабілітаційні ресурси безпосередньо визначають імовірність успішного відновлення людини після переживання нею якоїсь тяжкої життєвої події або травматичного стресу, її повернення до нормального життя [72] та зумовлюють необхідність розроблення механізмів соціально-психологічної підтримки осіб, які пережили досвід вимушеної міграції та планують повернутися у свою країну.

Необхідність у впровадженні нових підходів до соціально-психологічної підтримки окремих категорій населення набуває особливої актуальності в контексті війни, що триває на території України. Активні військові дії та тимчасова окупація частини територій України зумовили збільшення внутрішньої та зовнішньої міграції. З метою захисту життя та здоров'я, забезпечення безпечних умов існування, велика частка населення масово іммігрувала за кордон. Відповідно до даних, оприлюднених Управлінням

Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), від початку війни за кордон виїхали понад 6,2 млн українців [93].

Більшість людей, які виїхали з України після початку війни – це жінки працездатного віку та діти [93], тобто ті категорії населення, які значною мірою визначають майбутній розвиток будь-якої держави, тому об'єктивною потребою є розроблення шляхів та механізмів їх повернення та створення для цього в Україні відповідних умов. Оскільки, такий значний відтік населення супроводжується негативними наслідками, пов'язаними із людським капіталом, кризою економічної, демографічної та соціальної системи. За оцінками Центру економічного відновлення та громадської організації EasyBusiness, у країнах Європи приблизно 1,42 мільйона українських вимушених мігрантів входять до складу робочої сили.

Уряд визначає своїм пріоритетом створення умов для повернення наших громадян додому. Проте на даний момент масового повернення не спостерігається. Згідно з прогнозами НБУ, у 2023 році воно також є малоімовірним, хоча в останні місяці відтік українців за кордон і повернення практично зрівнялися. Втім, це може змінитися в будь який час, насамперед з огляду на безпекову ситуацію в середині країни. Д. Ливч, керівник аналітичного напрямку Центру економічного відновлення, зазначає що якщо вже зараз не почати створювати умови для повернення вимушених мігрантів, Україна може втратити до 113 млрд доларів ВВП за 10 років, що також може означати недоотримання близько 45 млрд доларів податкових надходжень [24].

Повернення на батьківщину є невід'ємною частиною міграційного процесу, поряд із виїздом та перебуванням за кордоном. Мігранти, що повертаються, потребують особливої уваги з боку держави не лише через свою чисельність, а й з низки інших причин. По-перше, зважаючи на демографічну ситуацію в Україні в умовах триваючої війни, існує реальна загроза значного дефіциту робочої сили в найближчому майбутньому. Тому підтримка

повернення громадян, які виїхали за кордон, може стати одним із способів запобігання депопуляції.

По-друге, повернення репатріантів сприяє передачі нових знань та навичок, прискоренню економічної і політичної модернізації, активізації міжнародно-економічних та торгових зв'язків, що робить цей процес важливим фактором розвитку.

По-третє, частина мігрантів повертається на батьківщину через рішення компетентних органів країн перебування. Серед вимушено переміщених українців більшість складають трудові мігранти, які перебували за кордоном без відповідних дозволів або порушили правила перебування. Не виключено, що деякі з них стали жертвами торгівлі людьми, ошуканства або надмірної експлуатації. Такі особи зіштовхуються з численними проблемами при поверненні та після нього. Підтримка необхідна й успішним мігрантам, які повертаються після досягнення поставлених цілей, адже вони переживають значний стрес через повернення в іншу сім'ю та суспільство, що змінилося під час їхньої відсутності. Вони стикаються з труднощами пошуку роботи через втрату професійних навичок та соціальних зв'язків, а також з обмеженими можливостями для відкриття власного бізнесу через низький рівень накопичених коштів і високі процентні ставки за кредитами. Унаслідок цих труднощів, багато поверненців не можуть адаптуватися до нових умов життя і часто прагнуть виїхати знову [25].

Попри все вищезазначене, сприяння поверненню та реінтеграції мігрантів є важливим завданням держави, однак сьогодні – це найменш розроблений напрям міграційної політики України. Потреба у вирішенні зазначених суперечностей, їх актуальність, доцільність та об'єктивна значущість у вдосконаленні державної політики у сфері саме поствоєнної соціально-психологічної реабілітації українців, які повертаються з-за кордону, зумовили

вибір теми магістерської роботи «**Поствоєнна соціально-психологічна підтримка українців, які повертаються в Україну з-за кордону**».

Об'єкт дослідження – соціально-психологічна підтримка українців, які повертаються в Україну з-за кордону.

Предмет дослідження – особливості організації поствоєнної соціально-психологічної підтримки в Україні та у країнах, що пережили військові конфлікти.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати особливості організації поствоєнної соціально-психологічної підтримки в Україні та у країнах, що пережили військові конфлікти та розробити рекомендації для вдосконалення поствоєнної соціально-психологічної підтримки українців, які повертаються в Україну з-за кордону.

Гіпотеза дослідження: поствоєнна соціально-психологічна підтримка українців, які повертаються в Україну з-за кордону буде успішною за таких умов: врахована сукупність положень, які формують теоретичні засади соціально-психологічних особливостей цієї категорії осіб з урахуванням їх проблем і потреб; поствоєнної соціально-психологічної підтримки; проаналізовані та враховані особливості реалізації поствоєнної соціально-психологічної підтримки в Україні та країнах, які мали досвід участі у військових конфліктах; розроблені рекомендації для організації ефективної поствоєнної соціально-психологічної підтримки.

У відповідності до мети, об'єкта та предмета дослідження сформульовано його **завдання:**

1. Схарактеризувати соціально-психологічний портрет українця, який має намір повернутися з-за кордону та визначити типові проблеми та потреби.
2. Проаналізувати сутність та напрями соціально-психологічної підтримки українців, які повертаються з-за кордону.

3. Визначити особливості організації поствоєнної соціально-психологічної підтримки в Україні та країнах, які пережили досвід участі у військових конфліктах.
4. Розробити рекомендації для організації ефективної поствоєнної соціально-психологічної підтримки українців, які повертаються в Україну з-за кордону.

Методи дослідження. Для досягнення мети та виконання визначених завдань використано комплекс таких методів: *загальнонаукові* (аналіз, синтез, систематизація, порівняння, узагальнення використовувалися для вивчення зарубіжної та вітчизняної інформації на обрану тему); *конкретно-наукові*: (категоріальний аналіз – для розкриття змісту й уточнення дефініцій основоположних понять; структурно-функціональний аналіз – для з’ясування структурних, змістових і процесуальних особливостей організації поствоєнної соціально-психологічної підтримки; структурно-логічний аналіз – для виокремлення особливостей організації поствоєнної соціально-психологічної підтримки; *емпіричні* (спостереження, опитування, бесіди); *прогностичні* – для розробки рекомендацій для вдосконалення поствоєнної соціально-психологічної підтримки українців, які повертаються в Україну з-за кордону.

Структура магістерської роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел (усього 103 найменування, 55 з яких – іноземною мовою). Повний обсяг магістерської роботи становить 76 сторінок, основний зміст викладено на 62 сторінках.

ВИСНОВКИ

Аналіз результатів дослідження проблеми соціально-психологічної підтримки українців, які повертаються в Україну з-за кордону, свідчить про досягнення поставленої мети та виконання завдань наукового пошуку, що дозволяє зробити наступні висновки.

Проблема соціально-психологічної підтримки українців, які повертаються в Україну з-за кордону становить значний інтерес для українських науковців, політиків, інших дотичних спеціалістів та особливо самого українського суспільства. Однак аспект організації соціально-психологічної підтримки українців, які повертаються в Україну з-за кордону не був предметом окремих наукових пошуків, що зумовлює його актуальність і значущість, особливо в умовах війни. Цей аспект важливий через необхідність подолання психологічних травм, інтеграції поверненців у суспільство та відновлення соціальних і сімейних зв'язків. Застосування міжнародного досвіду та адаптація перевірених методик сприяють підвищенню ефективності програм реінтеграції, що є критично важливим для забезпечення стійкості та благополуччя українських громадян.

1. В рамках дослідження було встановлено, що соціально-психологічний портрет українців, які планують повернення з-за кордону, відображає специфічні емоційні та психологічні стани, зокрема тривогу, невизначеність та бажання відновити зв'язок із батьківщиною. Повернення цих осіб супроводжується рядом типових проблем, включаючи психологічні травми, пов'язані з військовими подіями, економічні труднощі, спричинені нестабільністю ринку праці, та соціальну ізоляцію, що виникає внаслідок втрати зв'язків і змін у суспільстві під час їхньої відсутності. Основними потребами поверненців є підтримка в адаптації до нових життєвих умов, доступ до психологічних та соціальних послуг, а також можливості для професійної перепідготовки. Це підкреслює необхідність розвитку відповідних соціальних

програм, що враховують індивідуальні потреби та специфічні виклики для ефективної інтеграції цих осіб у суспільство.

2. Визначено, що соціально-психологічна підтримка є багатовимірним процесом, спрямованим на задоволення психологічних, соціальних та практичних потреб осіб, які зіткнулися зі складними життєвими обставинами під час війни та вимушеного перебування за кордоном. Основними напрямками такої підтримки є надання інформаційної, емоційної, практичної та освітньої допомоги, які сприяють адаптації та інтеграції поверненців у нові соціальні та економічні умови.

Зокрема, інформаційна підтримка передбачає надання важливої інформації щодо прав та можливостей, доступних послуг та ресурсів, необхідних для успішного повернення. Емоційна підтримка допомагає поверненням подолати психологічний стрес, відновити емоційний баланс та почуття безпеки. Практична підтримка спрямована на вирішення конкретних питань, таких як забезпечення житлом, працевлаштуванням, медичними та соціальними послугами. Освітня підтримка надає можливість розвитку нових навичок, підвищення кваліфікації та інтеграції в професійне середовище України.

Зазначені напрями реалізуються за участю різних суб'єктів: державних органів, громадських та релігійних організацій, а також через підтримку з боку родини та близьких. Соціально-психологічна підтримка є критично важливою для поверненців, оскільки вона полегшує процес адаптації, сприяє зміцненню психологічного здоров'я та відновленню соціальної ідентичності, що, в свою чергу, підтримує інтеграцію українців у життя країни та зміцнює їхню прихильність до рідного суспільства.

3. Організація поствоєнної соціально-психологічної підтримки поверненців в Україні має низку специфічних особливостей, що обумовлені поточною безпековою ситуацією, економічними викликами та потребою

швидкої адаптації громадян, які вимушено перебували за кордоном. Підтримка поверненців вимагає багатовимірного підходу, який включає емоційну, соціальну та матеріальну допомогу. Аналіз особливостей організації поствоєнної соціально-психологічної підтримки показав, що підтримка поверненців в Україні повинна враховувати різноманітні аспекти, які пов'язані з їхнім психологічним станом, специфікою потреб та очікувань. Серед основних особливостей — необхідність глибокого розуміння причин та обставин, які змусили громадян залишити країну, а також їхніх життєвих умов за кордоном. Це потребує врахування різних міграційних груп: тих, хто залишив Україну через безпосередні військові дії, економічну нестабільність, або з особистих чи професійних причин.

Важливим компонентом є забезпечення доступності, якості та індивідуалізації соціальних послуг для поверненців, що включає адаптацію методів підтримки до їхніх культурних, вікових та гендерних особливостей. Крім того, для ефективної реалізації програми соціально-психологічної підтримки необхідна координація між державними структурами, громадськими організаціями та волонтерами, а також залучення самих поверненців до розробки та впровадження програм.

Разом з тим, організація соціально-психологічної підтримки в Україні стикається з низкою проблем, які знижують її ефективність. По-перше, відсутність комплексної державної стратегії щодо реінтеграції поверненців ускладнює координацію між різними інституціями та зумовлює фрагментарність наданих послуг. По-друге, недостатнє фінансування обмежує масштаби та якість програм підтримки, що ускладнює доступність послуг у сферах охорони здоров'я, освіти, працевлаштування та житлового забезпечення. Крім того, існує проблема дискримінації поверненців і негативного ставлення з боку окремих груп суспільства, що ускладнює процес їхньої адаптації.

Аналіз закордонного досвіду таких країн, як Ізраїль, Боснія і Герцеговина, Ірак, Руанда, Ангола та Грузія, свідчить про ефективність комплексних програм, що охоплюють правові, фінансові, соціальні та психологічні аспекти. Ці програми, як правило, включають надання правової допомоги, підтримки у працевлаштуванні, соціальної інтеграції та медичної допомоги. Зокрема, Ізраїль демонструє високий рівень державної підтримки репатріації завдяки спеціальним програмам для новоприбулих, включаючи фінансову допомогу, житлове забезпечення та навчальні курси. У Боснії і Герцеговині була успішно впроваджена система професійної перепідготовки та підтримки у працевлаштуванні для реінтеграції громадян після конфлікту. Ірак, у свою чергу, сприяє поверненню громадян через створення громадських рад та механізмів правової підтримки.

Вивчення міжнародного досвіду допомагає Україні адаптувати успішні підходи, зокрема інтеграцію психосоціальної підтримки у соціальні та медичні послуги, залучення місцевих громад до процесу реінтеграції та забезпечення адекватної правової допомоги. Застосування адаптованих практик, врахування культурних особливостей та належний моніторинг ефективності програм можуть сприяти успішній інтеграції поверненців та їх стійкому включенню в українське суспільство.

4. На основі проведеного дослідження сформульовано комплексні рекомендації для вдосконалення поствоєнної соціально-психологічної підтримки українців, які повертаються з-за кордону, з метою забезпечення ефективної інтеграції та відновлення їхнього психічного і соціального здоров'я.

Перш за все, доцільно створити інтегровані інформаційні платформи, які полегшать доступ до різноманітних служб та організацій, що надають допомогу, і забезпечать обмін інформацією між державними установами, громадськими організаціями та міжнародними партнерами. Це дозволить

уникнути дублювання послуг та забезпечить адресну підтримку кожному поверненцю.

Програми соціально-психологічної підтримки мають включати кілька ключових напрямків. По-перше, необхідно запровадити програми психологічної реабілітації, спрямовані на допомогу в подоланні наслідків пережитих травм, таких як посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), депресія або тривожні розлади. Ці програми повинні передбачати індивідуальні та групові консультації з фахівцями, психотерапевтичні заняття та організацію груп підтримки.

Другий напрямок стосується соціальної адаптації, що допоможе поверненням відновити соціальні зв'язки та інтегруватися в громади. Це можуть бути заходи, що сприяють соціальній інтеграції, культурно-освітні події та програми, які зміцнюють почуття приналежності. Окрема увага має приділятися адаптації дітей та підлітків, для яких важливо створити умови для успішної інтеграції в навчальні заклади та підтримати побудову позитивних зв'язків із ровесниками.

Не менш важливими є програми економічної підтримки, що передбачають курси перекваліфікації, підтримку малого бізнесу, програми мікрокредитування та організацію центрів зайнятості. Такі заходи сприятимуть відновленню професійної діяльності поверненців і нададуть їм можливість для фінансової стабільності.

Також важливо впровадити інформаційні кампанії, що підвищуватимуть обізнаність про доступні послуги, ресурси та права. Інформація повинна бути доступною через інтегровані платформи, гарячі лінії та консультаційні центри, де громадяни зможуть отримати відповіді на актуальні запитання.

Окрім цього, слід запровадити систему моніторингу ефективності програм соціально-психологічної підтримки, яка допоможе оцінювати дієвість ініціатив та вчасно вносити корективи, забезпечуючи їх відповідність реальним

потреbam поверненців. Моніторинг ґрунтуватиметься на об'єктивних показниках і відгуках користувачів, що сприятиме постійному підвищенню якості наданої допомоги.

Таким чином, запропоновані програми охоплюють увесь спектр потреб поверненців — від психологічної реабілітації до економічної та соціальної адаптації, включаючи інформаційну доступність. Цей комплексний підхід сприятиме успішній реінтеграції українців у суспільство, відновленню їхнього психічного здоров'я та покращенню якості життя.

Досягнення зазначених завдань дозволяє стверджувати про успішне завершення магістерського дослідження, теоретична та практична основа якого може бути використана для подальшого вивчення форм, методів і шляхів реалізації соціально-психологічної підтримки поверненців.

Отже, можна зробити висновок, що гіпотеза дослідження підтвердилася: поствоєнна соціально-психологічна підтримка українців, які повертаються в Україну з-за кордону буде успішною за наступних умов: враховано комплекс положень, що формують теоретичні засади соціально-психологічних особливостей цієї категорії осіб; поствоєнної соціально-психологічної підтримки; проаналізовані та враховані особливості реалізації поствоєнної соціально-психологічної підтримки в Україні та країнах, які мали досвід участі у військових конфліктах; розроблені рекомендації для організації ефективної поствоєнної соціально-психологічної підтримки.

Здійснене дослідження не охоплює всіх аспектів проблеми та не має на меті всебічне розкриття обраної теми. Таким чином, предметом подальшого дослідження може бути аналіз ефективності впроваджених заходів підтримки та дослідження впливу соціально-психологічної підтримки на довгострокову адаптацію поверненців. Рекомендовано зосередитися на розробці спеціалізованих програм для роботи з відповідними категоріями поверненців, а також на забезпеченні належного фінансування та підтримки цих програм.

Узагальнюючи результати дослідження, можна стверджувати, що поствоєнна соціально-психологічна підтримка українців, які повертаються з-за кордону, є важливим елементом відновлення країни. Визначені проблеми і потреби цієї категорії осіб вимагають термінового реагування з боку держави та суспільства. Комплексний підхід до організації допомоги включає психологічну підтримку, соціальну інтеграцію та економічні можливості. Рекомендації щодо вдосконалення системи поствоєнної підтримки можуть стати основою для розробки ефективних механізмів реінтеграції українців у післявоєнний період.

У контексті сучасних викликів, з якими стикається Україна, організація соціально-психологічної підтримки громадян, які повертаються з-за кордону, набуває особливої актуальності. Відновлення після війни — це не лише фізичне повернення на батьківщину, а й складний процес відновлення душевного спокою та соціальної інтеграції. На основі досліджень міжнародного досвіду було визначено, що комплексна підтримка, яка охоплює психологічні, соціальні та економічні аспекти, є ключем до успішної реінтеграції.

Цей процес вимагає зусиль не лише з боку держави, а й активної участі суспільства, адже кожен з нас має можливість стати частиною цього важливого шляху відновлення. Тому, важливим є глибоке осмислення відповідальності за тих, хто повертається додому, адже їхній успіх у відновленні — це успіх усього українського суспільства. Лише спільними зусиллями можна подолати наслідки війни та побудувати майбутнє, в якому кожен громадянин відчує себе в безпеці та затишку в своїй країні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агентство ООН у справах біженців. Конвенція про статус біженців 1951 року : Ключові повідомлення. UNHCR. 2021. 10 с. URL: https://www.unhcr.org/ua/wp-content/uploads/sites/38/2021/07/UNHCR70_Key_Messaging_ukr.pdf
2. Боснія і Герцеговина. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Боснія_і_Герцеговина.
3. Всеукраїнська програма ментального здоров'я за ініціативою Олени Зеленської. URL: <https://howareu.com/>
4. Декілька алгоритмів боротьби з демографічною проблемою. Український інститут майбутнього. URL: <https://uifuture.org/publications/dekilka-algorytmiv-borotby-z-demografichnoyu-problemoju/>
5. Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 № 332. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-п#Text>.
6. Дубровський В., Черкашин В., Вахітова А., Гетман О. Воєнні мігранти: світовий досвід та українські особливості. Київ: 2024. 34 с.
7. Електронні послуги. Уряд Іраку. URL: <https://ur.gov.iq/index/show-eservice/10031/21/org>
8. Інтерв'ю Майкла Ньюсона, старшого координатора програм з питань міграції та сталого розвитку Міжнародної організації з міграції (МОМ) у Києві: Планування повернення громадян в Україну після вторгнення. URL: <https://news.un.org/en/story/2023/10/1142007>
9. Іракська програма: інформаційний лист. Міжнародна комісія з питань зниклих безвісти (ICMP). <https://www.icmp.int/?resources=iraq-program-factsheet>
10. Кебо О. Сараєво для початківців. *Кур'єр Кривбасу*. 2015. № 302/303/304. С. 141–154.
11. Кнессет Ізраїлю. Офіційний веб-сайт. URL: <https://knesset.gov.il>.

12. Конвенція про захист цивільного населення під час війни (укр/рос) : Конвенція Організація Об'єднаних Націй від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.
13. Косаревич С. Післявоєнна відбудова Боснії і Герцеговини. 2022. URL: <https://dc.org.ua/news/reconstruction-bosnia>
14. Кризова ситуація в Іраку. UN Refugees. URL: <https://www.unrefugees.org/emergencies/iraq/>.
15. Михайлишина Д., Самойлюк М., Томіліна М., Мироненко О., Левченко Є. Аналітична записка: Біженці з України: хто вони, скільки їх та як їх повернути? 2023. 120 с. URL: <https://ces.org.ua/refugees-from-ukraine-ukr-final-report/>
16. Михайлишина Д., Самойлюк М., Томіліна М., Мироненко О., Левченко Є. Аналітична записка: Українські біженці. Майбутнє за кордоном та плани на повернення. 2024. URL: https://ces.org.ua/ukrainian_refugees_third_wave_research/
17. Міжнародна організація з міграції : Звіт про повернення населення в Україні — Опитування загального населення Раунд 15. 2023. URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraina-zvit-propovernennya-naselennya-v-ukraini-opituvannya-zagalnogo-naselennya-raund-15?close=true>
18. Міністерство алії та інтеграції Ізраїлю. Офіційний веб-сайт. URL: https://www.gov.il/he/departments/ministry_of_aliyah_and_integration
19. Міністерство внутрішніх справ Руанди. URL: <https://www.minema.gov.rw/news-detail/more-rwandans-have-voluntarily-returned-from-the-drc>
20. Операції в Іраку: Операційний звіт. UNHCR Reporting. URL: <https://reporting.unhcr.org/operational/operations/iraq>.
21. Офіційний веб-сайт Кабінету міністрів Іраку. URL: <https://www.cabinet.iq/ar/category/R080@rPEuhsGuB/R080@rPEuhsGuB>

22. Офіційний веб-сайт Кабінету Міністрів Іраку. URL: <https://www.cabinet.iq/ar/category/k6VbAjzvlshxo02/k6VbAjzvlshxo02>
23. Офіційний веб-сайт Ради Міністрів Іраку. URL: https://www.cabinet.iq/ar/category/elcDjatun72_JLB/elcDjatun72_JLB
24. Панельна дискусія «Як повернути українців? Ключові виклики та план дій». URL: <https://www.youtube.com/live/IZ0bp3dmVPw?si=NVMIOFWo094CHdin>
25. Політика повернення мігрантів на Батьківщину та їхньої реінтеграції в суспільство як складова міграційної політики держави: міжнародний досвід та ситуація в Україні. О.А. Малиновська. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2017-04/povtrn_migrant-639db.pdf
26. Попова А.С. Недержавна інституційна підтримка мігрантів в Україні у контексті здійснення соціальної роботи. International scientific-practical conference Forming of modern educational environment: benefits, risks, implementation mechanisms: Conference Proceedings, September 29, 2017. Tbilicy: Baltija Publishing. 196 p. P. 55 – 58.
27. Попова А.С. Соціальна робота з мігрантами в Україні: досвід недержавних організацій. *Сучасні проблеми та перспективи розвитку психології і педагогіки: Матеріали міжнародної наукової конференції*, м. Київ, 1-2 грудня 2017 р.К.: Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2017. 224.
28. Попова А., Тургенєва А. Досвід використання медіації у скандинавських країнах: можливості для вітчизняних медіаційних практик у галузі соціальної роботи. *Social Work and Education*. Vol. 8, No. 2. Ternopil-Aberdeen, 2021. Pp. 260 – 273. URL: <https://10.25128/2520-6230.21.2.10>
29. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту : Закон України від 08.07.2011 № 3671-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text>.

30. Про затвердження Державного стандарту денного догляду : Наказ Міністерства соціальної політики України від 30.07.2013 № 452. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1363-13#Text>.
31. Про затвердження Державного стандарту соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах : Наказ Міністерства соціальної політики України від 31.03.2016 № 318. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0621-16#Text>.
32. Про затвердження Державного стандарту соціальної адаптації : Наказ Міністерства соціальної політики України від 18.05.2015 № 514. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0665-15#Text>.
33. Про затвердження Державного стандарту соціальної інтеграції та реінтеграції бездомних осіб : Наказ Міністерства соціальної політики України від 19.09.2013 № 596. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1671-13#Text>.
34. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги консультування : Наказ Міністерства соціальної політики України від 02.07.2015 № 678. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0866-15#Text>.
35. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги кризового та екстреного втручання : Наказ Міністерства соціальної політики України від 01.07.2016 № 716. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0990-16#Text>.
36. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги натуральної допомоги : Наказ Міністерства соціальної політики України від 25.03.2021 № 147. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0589-21#Text>.
37. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги підтриманого проживання осіб похилого віку та осіб з інвалідністю : Наказ Міністерства соціальної політики України від 07.06.2017 № 956. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0806-17#Text>.

38. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги представництва інтересів : Наказ Міністерства соціальної політики України від 30.12.2015 № 1261. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0127-16#Text>.
39. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги супроводу під час інклюзивного навчання : Наказ Міністерства соціальної політики України від 23.12.2021 № 718. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0072-22#Text>.
40. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України від 22.09.2011 № 3773-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text>.
41. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>.
42. Програма «Психічне здоров'я та психосоціальна підтримка в Україні» Міжнародної організації з міграції URL: https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents/MHPSS%20Snapshot%20for%20WMHD%202022_ukr%20%282%29%20%281%29_0.pdf
43. Психічне здоров'я та психосоціальна підтримка – Товариство Червоного Хреста України. URL: <https://redcross.org.ua>.
44. Психологічна допомога для українців: 10 безкоштовних ресурсів. Visit Ukraine Today. URL: <https://visitukraine.today/uk/blog/843/psychological-help-for-ukrainians-10-free-resources>
45. Ситуація в Іраку: Операційний звіт. UNHCR Reporting. URL: <https://reporting.unhcr.org/operational/situations/iraq-situation>.
46. «Спільно» – програма гуманітарної підтримки сімей з дітьми в Україні. Офіційна сторінка: <https://www.unicef.org/ukraine/spilno-social-support>
47. Український соціум в умовах війни: соціологічні дослідження та психологічна підтримка. *International journal of innovative technologies in social science*. 2018. URL: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ijitss/01062018/5707.

48. Який досвід інших країн може використати Україна у післявоєнній відбудові? Антикризовий медіа-центр. URL: <https://acmc.ua/yakuj-dosvid-inshyh-krayin-mozhe-vykorystaty-ukrayina-u-pislyavoyennij-vidbudovi/>
49. Angola: Decree Number 1/01, Norms on the Resettlement of Displaced Populations (2001).
<https://www.refworld.org/legal/decrees/natlegbod/2001/en/120950>
50. Berezka S. Psychological support of the integration process of Ukrainian students: European experience. *Collection of research papers "problems of modern psychology"*. 2022. P. 9–25. URL: <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2022-58.9-25>.
51. Bohatyrets V., Haina I. Addressing the root causes of the Ukrainian labour migration (problems and solutions). *Mediaforum : analytics, forecasts, information management*. 2019. No. 7. P. 110–123.
URL: <https://doi.org/10.31861/mediaforum.2019.7.110-123>.
52. Buzarov A. Tendencies of adaptation and integration of immigrants from Ukraine in the European union after the aggression of the Russian federation against Ukraine. *Baltic journal of economic studies*. 2023. Vol. 9, no. 2. P. 73–90.
URL: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2023-9-2-73-90>.
53. Controversy on return of Rwanda refugees is unnecessary. *The East African*. URL: <https://www.theeastafrican.co.ke/tea/oped/comment/controversy-on-return-of-rwanda-refugees-is-unnecessary--1382020>
54. Coping and resilience strategies among Ukraine war refugees / L. Oviedo et al. *International journal of environmental research and public health*. 2022. Vol. 19, no. 20. P. 13094. URL: <https://doi.org/10.3390/ijerph192013094>.
55. Country Profile: Angola. Migrants & Refugees Section. URL: <https://migrants-refugees.va/country-profile/angola/>
56. Country Profile: Rwanda. Migrants & Refugees Section, Vatican. URL: <https://migrants-refugees.va/country-profile/rwanda/>

57. Country Report Rwanda: Statistics on refugees and other uprooted people, Jun 2001. *United States Committee for Refugees and Immigrants (USCRI)*. URL: <https://www.refworld.org/pdfid/3b8c72a61.pdf>.
58. Drabok I. Interview to UKRINFORM Dr. Jarno Habicht, WHO Representative in Ukraine. The Hague. 2023. URL: <https://ukraine.un.org/en/240516-every-fifth-person-ukraine-has-problems-access-essential-medicines-dr-jarno-habicht-who>.
59. First National Review of the Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration in Iraq. 2020. URL: https://migrationnetwork.un.org/sites/g/files/tmzbdl416/files/docs/gcm_voluntary_national_report-_iraq-_en.pdf
60. Gerlach I., Ryndzak O. Ukrainian migration crisis caused by the war. *Studia europejskie - studies in European affairs*. 2022. Vol. 26, no. 2. P. 17–29. URL: <https://doi.org/10.33067/se.2.2022.2>.
61. Harild N., Christensen A., Zetter R. Sustainable Refugee Return: Triggers, constraints, and lessons on addressing the development challenges of forced displacement. The World Bank. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/ec025dca-77c1-5495-bdd4-00032a607b1e/content>.
62. Hilhorst D. Emergency and development: the case of imidugudu, villagization in Rwanda. *Journal of refugee studies*. 2000. Vol. 13, no. 3. P. 264–280. URL: <https://doi.org/10.1093/jrs/13.3.264>.
63. Humanitarian Implementation Plan (HIP) Iraq (ECHO/IRQ/BUD/2024/91000) - Year 2024 Version 1. 2023. URL: <https://reliefweb.int/report/iraq/humanitarian-implementation-plan-hip-iraq-echoirqbud202491000-year-2024-version-1-18122023>
64. Inter-Agency Standing Committee. IASC guidelines on mental health and psychosocial support in emergency settings. Geneva: Inter-Agency Standing Committee, 2007. 186 p.

65. IOM resumes voluntary repatriation of Angolan refugees. International Organization for Migration (IOM). URL: <https://www.iom.int/news/iom-resumes-voluntary-repatriation-angolan-refugees>
66. Joseph S. What doesn't kill us: the new psychology of posttraumatic growth. Basic Books, 2013. 288 p.
67. Kaufman K. R., Bhui K., Katona C. Mental health responses in countries hosting refugees from Ukraine. *BJPsych open*. 2022. P. 1–10. URL: <https://doi.org/10.1192/bjo.2022.55>.
68. Kazmyrchuk M. The main problems of social adaptation of Ukrainian refugees in the Slovak Republic: one year apart. *Etnologické rozpravy*. 2023. Vol. 30, no. 1. P. 55–65. URL: <https://doi.org/10.31577/etnorozpra.2023.30.1.04>.
69. Kireitseva E., Yatsenko M. Characteristics of the main trends in the sphere of international migration from Ukraine during the conditions of war. *Bioeconomics and agrarian business*. 2023. Vol. 14, no. 3. URL: [https://doi.org/10.31548/economics14\(3\).2023.101](https://doi.org/10.31548/economics14(3).2023.101).
70. Kolly-Shamne A. Socio-Psychological online survey of Ukrainian forced migrants in the first months of the war in 2022: general characteristics of the study and methodological aspects of data collection on Facebook. *Scientific bulletin of Mukachevo state university series "pedagogy and psychology"*. 2022. Vol. 8, no. 3. URL: [https://doi.org/10.52534/msu-pp.8\(3\).2022.53-66](https://doi.org/10.52534/msu-pp.8(3).2022.53-66).
71. Korobanova O., Schulzhenko N. Psychology of home and Ukrainian migrants' socio-psychological adaptation abroad. *Scientific studios on social and political psychology*. 2022. No. 50(53). URL: [https://doi.org/10.33120/ssspj.vi50\(53\).604](https://doi.org/10.33120/ssspj.vi50(53).604).
72. Larina T. Соціально-психологічна реабілітація особистості: покрокове набуття життєздатності. *Scientific studios on social and political psychology*. 2018. № 42(45). URL: [https://doi.org/10.33120/ssj.vi42\(45\).199](https://doi.org/10.33120/ssj.vi42(45).199).
73. Libanova E., Pozniak O. War-driven wave of Ukrainian emigration to Europe: an attempt to evaluate the scale and consequences (the view of Ukrainian

- researchers). *Statistics in Transition new series*. 2023. Vol. 24, no. 1. P. 259–276. URL: <https://doi.org/10.59170/stattrans-2023-014>.
74. Lisowska K., Łojko M. Support for war refugees from Ukraine from the perspective of the polish social assistance system. *Polityka społeczna*. 2023. Vol. 593, no. 9. P. 21–26. URL: <https://doi.org/10.5604/01.3001.0053.9034>.
75. Lives on hold: Intentions and Perspectives of Refugees, Refugee Returnees and IDPs from Ukraine #5 Summary Findings. UNHCR Data Portal. <https://data.unhcr.org/en/documents/details/106738>
76. Luy M. The impact of smoking on gender differences in life expectancy: more heterogeneous than often stated. 2015. URL: <https://doi.org/10.1093/eurpub/cku211>.
77. Migration Strategy of Georgia 2016-2020. Migration Commission of Georgia. http://migration.commission.ge/files/migration_strategy_2016-2020.pdf
78. Mytsyk H., Popova A., Bohdanova M. The use of gamification in the system of social and psychological adaptation of forcibly displaced teenagers from Ukraine: reflections of the German experience. *Journal of education for students placed at risk (JESPAR)*. 2024. P. 1–27. URL: <https://doi.org/10.1080/10824669.2024.2309359>.
79. Mytsyk H., Popova A., Bohdanova M. The use of gamification in the system of social and psychological forcibly displaced teenagers' adaptation. *Scientific papers of Berdiansk state pedagogical university series pedagogical sciences*. 2022. T. 1, № 3. C. 92–103. URL: <https://doi.org/10.31494/2412-9208-2022-1-3-92-103>.
80. Pospelova I., Kosianova O., Kloss H. Features of socialpsychological adaptation of persons are with different attitude toward vagueness. *Science and education*. 2023. No. 2. P. 104–114. URL: <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2023-2-17>.
81. Progress Toward Durable Solutions in Iraq: Salah al Din. 2023. URL: <https://reliefweb.int/report/iraq/progress-toward-durable-solutions-iraq-salah-al-din-december-2023>
82. Psychological and environmental factors influencing resilience among Ukrainian refugees and internally displaced persons: a systematic review of coping strategies

- and risk and protective factors / D. Rizzi et al. *Frontiers in psychology*. 2023. Vol. 14. URL: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1266125>.
83. Roman L. Methods of Ukrainian labor migrants reintegration in the context of state migration policy. *Economics. Finances. Law*. 2019. No. 12(4). P. 14–17. URL: [https://doi.org/10.37634/efp.2019.12\(4\).3](https://doi.org/10.37634/efp.2019.12(4).3).
84. Running away from the war in Ukraine: the impact on mental health of internally displaced persons (idps) and refugees in transit in Poland / D. Rizzi et al. *International journal of environmental research and public health*. 2022. Vol. 19, no. 24. P. 16439. URL: <https://doi.org/10.3390/ijerph192416439>.
85. Rwanda: Returnees. UNHCR Reporting. URL: <https://reporting.unhcr.org/rwanda-returnees-20>
86. Rwanda. UNHCR Data. <https://data.unhcr.org/en/country/rwa>
87. School-based mental health screenings with Ukrainian adolescent refugees in Germany: results from a pilot study / C. Catani et al. *Frontiers in psychology*. 2023. Vol. 14. URL: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1146282>.
88. Senchenko K. Socio-psychological adaptation of externally displaced Ukrainians in Germany. *Sociology – social work and social welfare: regulation of social problems*. 2023. URL: <https://doi.org/10.23939/sosrsw2023.194>.
89. Sustainable Refugee Return: A New Approach. World Bank. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/542611468188337350/pdf/99618-WP-PUBLIC-Box393206B-Sustainable-RefugeeReturn-15Sept-WEB-PUBLIC.pdf>
90. The concept of the charity project «Social and psychological support of Ukrainians in Germany» / O. Kredentser et al. *Організаційна психологія Економічна психологія*. 2022. Vol. 3-4, no. 27. P. 6–25. URL: <https://doi.org/10.31108/2.2022.3.27.1>.
91. UK-Rwanda plan: Court ruling explained. Associated Press. URL: <https://apnews.com/article/uk-rwanda-plan-migrants-court-ruling-explainer-785e4f9973d378b0d1548170cdbc4e98>

92. Ukrainian refugees in Germany: evidence from a large representative survey / H. Brücker et al. *Comparative population studies*. 2023. Vol. 48. URL: <https://doi.org/10.12765/cpos-2023-16>.
93. Ukraine Situation. UNHCR Data. – Access mode: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>
94. UN Department of Economic and Social Affairs, Population Division - International Migrant Stock 2020
95. UNHCR Operational Data Portal: Angola Population of Concern Snapshot. UNHCR. <https://data.unhcr.org/en/documents/details/101122>
96. Vetten-Mc Mahon M., Jansen N., Zwart F. Mental health and psychosocial support for Ukrainian refugees in the Netherlands from fragmentation to integration. *Prehospital and disaster medicine*. 2023. Vol. 38, S1. P. s200. URL: <https://doi.org/10.1017/s1049023x23005137>.
97. Volunteering in the front line of the Ukrainian refugee crisis: A brief report from Poland / J. Domaradzki et al. *Frontiers in public health*. 2022. Vol. 10. URL: <https://doi.org/10.3389/fpubh.2022.979751>.
98. Walawender P., Liszka D., Szczygieł E. “What I want versus what I will agree to”—an analysis of the views of ukrainian refugees toward work. *Social sciences*. 2023. Vol. 13, no. 1. P. 14. URL: <https://doi.org/10.3390/socsci13010014>.
99. Warda W. The Plight of Iraqi and Syrian Refugees: A Looming Threat of Forced Repatriation. – 2024. <https://www.returnmigration.eu/gapsblog/a-looming-threat-of-forced-repatriation>
100. What is Reintegration Assistance? // The International Organization for Migration, Netherlands. <https://iom-nederland.nl/en/voluntary-return/what-is-reintegration-assistance>
101. Zavorodnia V. M., Naumov A. S. “The way to Dayton”: the military conflict in Bosnia and Herzegovina peaceful settlement process in 1992-1995. *Sumy historical*

and archival journal. 2020. No. 35. P. 72–83.

URL: <https://doi.org/10.21272/shaj.2020.i35.p.72>.

102. Zhovnir S. Ukrainian refugees in Europe: main trends, integration prospects, challenges for the post-war reconstruction of Ukraine. *Sociology – social work and social welfare: regulation of social problems.* 2023.

URL: <https://doi.org/10.23939/sosrsw2023.223>.

103. 2023 CP Georgia. Migrants & Refugees Section. <https://migrants-refugees.va/wp-content/uploads/2023/06/2023-CP-Georgia-EN.pdf>